

Алена Калечыц

DOI: 10.32612/uw.bmz.2021.5.pp.18-23

Алена Калечыц

Універсітэт імя Канстанціна Філософа ў Нітры (Славакія)

e-mail: kalechytsalena@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5738-7168>

Імпліцытны характар формул прабачэння ў маўленчых паводзінах беларусаў

Рэзюмэ

У артыкуле прадстаўлена пазіцыя ўжывання камунікатыўна-дзеяснага падыходу да вывучэння этыкетных формул прабачэння ў выкладанні беларускай мовы як замежнай. Асноўныя вывады грунтоўца на камунікатыўна-прагматычным падыходзе, асветленым у сучасных лінгвістычных даследаваннях. З гэтай мэтай зроблены аналіз мовазнаўчых, навукова-метадычных і вучэбна-метадычных прац, прысвечаных дадзенаму пытанню. Акрамя таго, сцісла сфармуляваны ўласныя вынікі даследавання найбольш ужывальных у дыялагічным дыскурсе беларускай мовы выказаў з кампанентамі *прабач(це)*, *выбачай(це)* і *даруй(це)*. У працы прыводзяцца разнастайныя ілюстрацыйныя прыклады, спампаваныя з Нацыянальнага корпуса беларускай мовы, матэрыялы якога з'яўляюцца аб'ектам даследавання і, думаецца, пацвярджаюць занатаваныя палажэнні. Дзякуючы зробленым вывадам, стала магчыма звярнуць увагу студэнтаў на асаблівасці ў моўных паводзінах беларусаў, што праяўляюцца на ўзроўні стандартных сітуацый зносін. Выкарыстоўваючы ў сваім маўленні формулы прабачэння ва ўскосным (імпліцытным) значэнні, а таксама ў якасці сітуацыйных фрэймаў, беларусы дэманструюць пэўныя асаблівасці ў сваім менталітэце і нацыянальным характары. У канцы артыкула прапанаваны

прыкладны комплекс камунікатыўных і маўленчых заданняў да практыкаванняў, якія рэкамендуюцца для выканання на занятках па БМЗ. Такая праца, верагодна, паспрыяе больш эфектыўнаму развіццю і фарміраванню камунікатыўнай і культурна-моўнай кампетэнцыі у замежных студэнтаў.

Ключавыя словы: формулы ветлівасці, формулы прабачэння, формулы самапрэзентацыі, сітуацыйныя фрэймы, камунікатыўна-прагматычны аспект, камунікатыўна-дзеясны падыход.

Abstract

The Implicit Nature of Apology Formulas in the Speech Behaviour of Belarusians

The article presents the position concerning the communicative-activity approach to the study of etiquette formulas of apology in teaching Belarusian as a foreign language, which is based on the communicative-pragmatic aspect in modern linguistic research. To this aim, an analysis of linguistic, scientific, methodological and educational works on the subject was carried out. In addition, the results of previous research into the most frequently used expressions in dialogic discourse with the components *прабач(це)*, *выбачай(це)* and *даруй(це)* are briefly outlined. The article provides a variety of illustrations taken from the National Corpus of the Belarusian language, which became the

Імпліцытны характар формул прабачэння...

basis of the research, confirming the proposed position. Due to the conclusions made, it became possible to draw students' attention to the peculiarities in the speech behaviour of the Belarusians, manifested at the level of standard communication situations. By using in their speech the apology formulas in indirect (implicit) meaning and as situational frames, the Belarusians demonstrate certain features of their mentality and national character. At the end of the article a sample set of communicative and speech tasks for the exercises is suggested which is likely to contribute to more effective development and formation of communicative and cultural-linguistic competences of foreign students.

Keywords: Politeness Formulas, Apology Formulas, Self-presentation Formulas, Situational Frames, Communicative-Pragmatic Aspect, Communicative-Activity Approach.

У беларускім мовазнаўстве, а таксама ў школьнай практыцы выкладання беларускай мовы звароты са значэннем прабачэння, як правіла, разглядаюцца з функцыянальна-стылістычнага пункту гледжання і адносяцца да формул ветлівасці, або этыкетных выразаў. Дадзены падыход лічыцца традыцыйным (параўн. працы А. А. Грымаця, С. А. Важніка, Т. А. Піваварчык; У. П. Саўко, І. Э. Саўко, А. В. Солахава, М. І. Навумчыка, В. М. Сімановіча і г.д.). Акрамя таго, названыя звароты слоўнага этыкету аналізуюцца ў тэорыі маўленчых актаў (гл. публікацыі Г. Грайса, Дж. Ліча, С. Р. Агапавай, Н. І. Фарманоўскай, А. С. Ісерс і інш.), у даследаваннях кагнітыўна-дыскурсіўнага напрамку (А. С. Кубракова, А. А. Кібрык, І. К. Макеева, Я. В. Ключева і г.д.), а таксама ў працах камунікатыўна-прагматычнага напрамку (Дж. Осціна, Дж. Сёрля, А. Вежбіцкай, Ю. Д. Апрасяна і інш.). З гэтай прычыны, акрамя вышэйназваных спецыяльных найменняў, вучонымі прапанаваны яшчэ іншыя тэрміны: *пастулаты кааператыўнасці і ветлівасці, камунікатыўныя і прагматычныя клішэ, экспліцытныя перфарматыўныя формулы*. Існаванне тэрмінаў-сінонімаў і варыянтаў сведчыць пра іх мнагазначнасць і шматаспектнасць у функцыянаванні, а таксама незакончанасць у фарміраванні і няпоўную асветленасць дадзенага пытання ў прагмалінгвістыцы, а таму пра пастаянную за-

цікаўленасць з боку мовазнаўцаў – і, значыць, яго актуальнасць. Следам за Ю. Дольнікам і Я. Сакаловай [Dolnik 2008; Sokolová 2020], звароты са значэннем прабачэння мы называем формуламі самапрэзентацыі [Калечыц 2021: 38], паколькі разглядаем іх з камунікатыўна-прагматычнага аспекту, дзякуючы якому ўлічваюцца пазіцыі ўдзельнікаў зносін (фактар адрасацыі), іх узаемаадносін, галоўныя інтэнцыі ў камунікацыі і некаторыя іншыя складнікі. Дадзены падыход, думаемца, з'яўляецца запатрабаваным і з метадычнага пункту гледжання, бо адпавядае сучаснаму камунікатыўна-дзеяснаму падыходу ў выкладанні замежных моў.

Так, як вядома, вывучэннем непасрэдна формулаў прабачэння ў беларускай мове займаўся С. А. Важнік [Важнік 2008]. Гістарычны аспект, у тым ліку і адзінак прабачэння, закранаўся ў працах, прысвечаных беларускаму маўленчаму этыкету, Ю. С. Бушлякова (1999), Н. П. Старавойтавай (2006), Д. С. Томчыка (2009), Д. А. Доўгаля (2011) і некаторых іншых. Варта падкрэсліць, што ў вучэбна-метадычных публікацыях па маўленчым этыкеце формулы прабачэння аналізаваліся ў адпаведнасці з пазіцыяй С. А. Важніка [параўн., Солахаў 2016; Леванцэвіч 2017]. У дапаможніках па вывучэнні беларускай мовы як замежнай звяртаецца ўвага на найбольш ужывальныя формулы маўленчага этыкету, пры гэтым асобна выразы са значэннем *прабачэння* не разглядаюцца, паколькі пераважная большасць прац прысвечана элементарнаму (пачатковаму) і базаваму ўзроўням авалодвання мовай [гл. Сямешка (рэд.) 1999; Сямешка і інш. 2017; Рамза 2010; Паўлоўская і інш. 2012; Бандаровіч 2013; Мыцык 2015; Літвіноўская, Лабадзенка 2016; Валочка, Фу Мэйянь, Юань Хаа 2020; Сямешка 2021]. Аднак у размоўніках і некаторых іншых навуковых і вучэбна-метадычных працах названым адзінкам маўлення ўсё ж такі прысвячаюцца асобныя параграфы, паколькі ў іх формулы прабачэння супастаўляюцца з адпаведнымі этыкетнымі выразамі іншых славянскіх моў [гл. Крывіцкі, Паддужны 1990; Міхневіч 1991; Саўчук 1996; Pisarek 2002; Гізун, Рааго 2011 і г.д.]. Думаемца, варта падкрэсліць, што ў вышэйпералічаныя публікацыі ўключаны толькі асобныя рэплікі з першасным (прамым) значэннем формул прабачэння,

Алена Калечыц

калі разглядаюцца і апісваюцца сітуацыі, пры якіх звычайна чалавек адчувае сябе вінаватым і патрабуе ўрэгуляваць або захаваць свае стасункі з суб'едзікам. Аднак практыка паказвае, што замежныя студэнты (менавіта іншаславянская аўдыторыя) зацікаўлены пераважна ў дадатковай інфармацыі, якую нясуць формулы прабачэння, яго імпліцытным змесце, калі выкладчык звяртае ўвагу на іх эгапрэзентацыйныя і культуралагічныя асаблівасці. Верагодней за ўсё, на пачатковых этапах азнаямлення з мовай паглыбленне ў прагматычны аспект з'яўляецца немэтазгодным, аднак на прасунутым этапе вывучэння мовы, у тым ліку на асобных занятках па міжкультурнай камунікацыі і маўленчым этыкеце, такія веды запатрабаваныя.

Дадзеная праца прапаноўвае новы погляд на разгляд не толькі формул прабачэння, але і іншых этыкетных зваротаў пры вывучэнні беларускай мовы ў замежнай аўдыторыі. Такі падыход садзейнічае ўліку камунікатыўных і лінгвакультуралагічных асаблівасцяў у выкладанні, а таксама станоўча ўплывае на развіццё і фарміраванне камунікатыўнай і культурна-моўнай кампетэнцыі студэнтаў.

Вядома, што да формул прабачэння адносяцца розныя звароты, аднак самымі прадуктыўнымі з'яўляюцца тыя, у склад якіх уваходзяць імператывы адзіночнага і множнага ліку з займеннікамі *мне (мяне)*, прычым, па сведчанні нашага статыстычнага аналізу, найбольш ужывальнымі ў моўнай практыцы беларусаў з'яўляюцца іх кампаненты *прабач(це)* (51,3%, ці 3645 прыкладаў, ад агульнай колькасці сабранага матэрыялу, які складаецца з 7110 ілюстрацый), *выбачай(це)* (20,5%, што адпавядае 1460 фактам) і *даруй(це)* (28,2% – 2005) [Калечыц 2021: 49]. Паводле назіранняў, з формуламі прабачэння замежныя студэнты сустракаюцца пераважна на пачатковым этапе навучання беларускай мове і ў вуснай камунікацыі з носьбітамі мовы. У славацкіх студэнтаў звычайна не ўзнікае праблем пры засваенні і выкарыстанні дадзеных этыкетных формул у маўленні, паколькі найбольш ужывальныя кампаненты *прабач(це) / выбачай(це)* вельмі падобныя па фанетычным складзе са славацкай мовай – *prepáč(te)*. Аднак, безумоўна, у абедзвюх мовах, акрамя названых лексічных адзінак, з тым жа

значэннем выкарыстоўваюцца іншыя лексемы: у беларускай мове гэта словы *даруй(це), не крыўдууй(це), не сярдуй(це)* і некаторыя іншыя, а ў славацкай – *ospravedlňuj(te), odpust'(te), nebvnej(te) sa, pardon* і пад., ужыванне якіх залежыць ад розных фактараў, у тым ліку і сітуацый зносін, дзе яны выступаюць своеасаблівымі ўказальнікамі на канкрэтны камунікацыйны выпадак. З гэтай прычыны мы некаторыя з названых формул прабачэння прапаноўваем называць *сітуацыйнымі фрэймамі*. А гэта менавіта такія словы прабачэння, у якіх паступова сціраецца першаснае значэнне, бо яны часта ўжываюцца ў аднолькавых шаблонных выпадках і, такім чынам, набываюць здольнасць характарызаваць моўныя паводзіны беларусаў або самапрэзентаваць іх. Так, згодна з нашымі назіраннямі, *сітуацыйнымі фрэймамі* формулы прабачэння робяцца ў выказваннях з пыгальнай прапозіцыяй (ці ўстаноўкай у выказванні), пры выражэнні ўласнай думкі, адрознай ад пазіцыі суразмоўцы, пры крытычных заўвагах, развітанні, словах-табу і некаторых іншых выпадках [Калечыц 2021: 47 – 56]. Звернем увагу:

– *І хто там, прабачце, спышаецца зафіксаваць факт пажару?* (“Наша ніва”);

– *Чаму старшынямі таварыстваў становяцца несумленныя асобы? Адкуль яны, выбачайце, бяруцца?* (“Звязда”);

– *Прабачце, але я думаю, што медыцына тут бяссільная ...* (“Рэгіянальная газета”);

– *Другім жа – прабачце, хоць кол на галаве чашы* (“Звязда”);

– *Справы, Маруся, прабач... Дзякую за ўсё! ...* (Л. Адамовіч);

– *Даруйце, трэба ісіці... Бывайце здаровы!* (І. Мележ);

– *Я потым не сказаў, што яго бацька быў, прабач, дзярмом. Гэта самае галоўнае...* (“Новы час”);

– *Д'ябал... прабачце, лёс прыгнаў прадзеда майго дзеда сюды* (У. Караткевіч) і пад.

Разам з тым у маўленні беларусаў названыя формулы прабачэння вельмі часта набываюць ускосныя значэнні, некаторыя з якіх ужо зафіксаваны ў тлумачальных слоўніках белару-

Імпліцытны характар формул прабачэння...

скай мовы: а менавіта іх выкарыстанне ў выпадках выражэння пратэсту або нязгоды¹. Акрамя таго, іх ужыванне не абмяжоўваецца названымі сітуацыямі, пра што сведчыць сабраная база моўных фактаў, спампаваная з Нацыянальнага корпуса беларускай мовы². Вынікам дадзенага аналізу сталі наступныя вывады: формулы прабачэння могуць ужывацца не толькі з семамі ‘нязгоды’ і ‘пратэсту’, але і ‘адмаўлення’ (звярніце ўвагу на апошнія тры ілюстрацыі). Напрыклад:

– <...> Прабачце, гэта не так проста... (У. Дамашэвіч);

– <...> Я павяжаю арганізацыю, у якой працую, так што, прабачце, не магу... (А. Гаўрылін);

– Калі не, то тады мы, выбачайце, нічога зрабіць не можам (“Еўрарады”);

– Выбачайце, мы не можам вярнуць плацеж (“Звязда”);

– <...> на словах падтрымаць можам, а падпіс наставіць – выбачайце! (“Новы час”);

– Я б з задавальненнем, але... Выбачай (“Дзеяслоў”);

– Выбачай, Ядзя, я пайду лягу – есці не хачу... (Я. Нёманскі) і многія іншыя.

Трэба падкрэсліць, што аналіз формул прабачэння дазволіў выявіць асаблівасці ўжывання найбольш прадуктыўных кампанентаў. Напрыклад, каб выказаць адмаўленне, беларусы часцей за ўсё выкарыстоўваюць слова *выбачайце*, а лексема *даруйце* найбольш ужывальная пры рытарычных пытаннях і ў камунікацыі паміж блізкімі асобамі – у бытавой сферы зносін, зваротах да Вышэйшых сіл і Бога, а таксама ва ўнутраным дыялогу. Аднак, згодна з вынікамі аналізу матэрыялу, зафіксаванага ў НКБМ, найбольш прадуктыўным застаецца імператыву *прабачце*, які выкарыстоўваецца ў разнастайных сітуацыях зносін, у тым ліку і афіцыйных. Паназіраем:

– Я нічога вам не магу сказаць, выбачайце, –

¹ Гл., напрыклад, у “Скарніку”, [онлайн] <https://www.skarnik.by/tsbm/62268> [доступ 20.05.2021].

² Нацыянальны корпус беларускай мовы (далей – НКБМ), [онлайн] <https://bnkorporusinfo/index.htm/> [доступ 20.05.2021].

распавяла супрацоўніца крамы (“Еўрарады”);

– Э-э, выбачайце, не можам (“Наша ніва”);

– Вы... выбачайце, я сёння не магу дэкламаваць! (Я. Нёманскі);

– Душагубы вы, а не людзі... *Даруйце мне, родныя мае, за мае крывяднае слова ...* (М. Лынькоў);

– *Татчка... татчка... Даруй мне... Я буду слушаць...* (М. Зарэцкі);

– *Сярожка, мой роднёнькі, даруй* (Р. Сабаленка);

– *Божка, даруй, даруй... І злітуйся, Божка* (А. Курэйчык);

– *Даруй мне, Божка!* (А. Дудараў);

– *Даруй мне, Божка, мае думкі нядобрыя...* (Н. Гілевіч) і пад.

Згодна з вышэйсказаным, мяркуем, што пры выкладанні беларускай мовы як замежнай, асабліва на прасунутым узроўні яе вывучэння, мэтазгодна звяртаць увагу студэнтаў не толькі на ўжыванне этыкетных выразаў у першасным, традыцыйным значэнні, але і на сітуацыі, у якіх яны набываюць імпліцытны характар – ускосную семантыку, каб пазбегнуць у камунікацыі магчымага непаразумення і нават у некаторых выпадках культурнага шоку.

Так, на занятках па беларускай мове як замежнай, на якіх аддаецца перавага камунікатыўна-дзеяснаму падыходу ў выкладанні, на прасунутым узроўні выкладання мы прапануем выкарыстоўваць наступны комплекс маўленчых і камунікатыўных заданняў:

1. Назавіце выпадкі, калі вы просіце прабачэння, і іх прычыны (за што?).

2. Прачытайце. Звярніце ўвагу на сітуацыі ўжывання формул прабачэння ў беларускай мове, запішыце назвы гэтых сітуацый.

3. Вызначце выпадкі ўскоснага ўжывання слоў прабачэння.

4. Параўнайце сітуацыі ўжывання формул прабачэння ў беларускай і славацкай мовах.

5. Прачытайце і зрабіце вывады адносна

Алена Калечыц

перавагі ўжывання кампанентаў *прабачце, выбачайце* і *даруйце* ў маўленні беларусаў.

6. Уключыце ў рэплікі словы *прабачце, выбачайце* або *даруйце*.

7. Трансфармуіце выказванні так, каб у іх ужываліся формулы прабачэння.

8. Складзіце дыялогі, у якіх вы патрабуеце выказаць свае нязгоду, пратэст або адмаўленне ў просьбе, патрабаванні і пад.

9. Выкарыстайце словы прабачэння пры:
а) крытычнай заўвазе; б) выказванні ўласнага меркавання; в) развітанні; г) нетактоўным пытанні.

10. Перакладзіце выказванні на беларускую мову.

Вышэйпералічаныя заданні з’яўляюцца толькі прыкладнымі і могуць быць рэалізаваны на моўным матэрыяле з НКБМ або спецыяльна напісаных выкладчыкам аўтарскіх тэкстах ці дыялогах на асобных занятках, прысвечаных пытанням маўленчага этыкету.

Думаецца, што падобная праца з устойлівымі выразамі дазволіць замежным студэнтам бліжэй пазнаёміцца з менталітэтам беларусаў, далучыцца да іх унутранага свету, маўленчых традыцый і ў некаторых момантах нават адзначыць іх уяўленні пра сябе, маральна-этычныя якасці.

Літаратура

Бандаровіч В., 2013, Стыльна па-беларуску, Мінск [Bandarovič V., 2013, Styl’ na ra-belarusku, Minsk].

Бушлякоў Ю., 1999, Ветлівыя звароты ў беларускай мове. З гісторыі выбару, “Роднае слова”, № 9, с. 17–21 [Bušlakoŭ Ū., 1999, Vetlívyyâ zvaroty ŭ belaruskaj move. Z gistoryi vybaru, “Rodnae slova”, № 9, s. 17 – 21].

Важнік С., 2008, Навука выбачаць, або як правільна па-беларуску прасіць прабачэння і як выбачаць, “Роднае слова”, № 6, с. 56 – 59 [Važnik S., 2008, Navuka vybačas’, abo âk pravil’na ra-belarusku prasic’ prabačennâ i âk vybačas’, “Rodnae slova”, № 6, s. 56– 59“].

Валочка Г., Фу Мэйянь, Юань Хаа, 2020, Беларуская мова як замежная. Уводны курс для кітайскіх навучэнцаў, Мінск [Valočka G., Fu Měijān’, Ūan’ Hāa, 2020, Belaruskāâ mova âk zamežnaâ. Uvodny kurs dlâ kitajskih navučensaŭ, Minsk].

Гізун А., Рааго П., 2011, Беларуска-славацкі размоўнік-даведнік, Мінск [Gizun A., Raago P., 2011, Belarуска-slavacki razmoŭnik-davednik, Minsk].

Доўгаль Д., 2011, Сучасны стан даследавання беларускага вербальнага этыкету, “Веснік МДУ імя А. А. Куляшова”, серыя: А, №1 (37), с. 79 – 85. [Doŭgal’ D., 2011, Sučasny stan dasledavannâ belaruskaga verbal’naga ètyketu, “Vesnik MDU imâ A. A. Kulâšova”, seryâ: A, №1(37), s. 79 – 85].

Калечыц А., 2021, Прагматычныя прэсупазіцыі формул прабачэння, апраўдання і прымірэння, “Slavica Nitrensia”, роç. 10, ç.1, с. 37 – 84 [Kalečyc A., 2021, Pragmatyčnyâ prësupazicyi formul prabačennâ, apraŭdannâ i prymirènnâ, “Slavica Nitrensia”, роç. 10, ç. 1, s. 37 – 84].

Кривицкий А., Подлужный А., 1990, Белорусский язык для говорящих по-русски, Мінск [Krivickij A., Podlužnyj A., 1990, Belorusskij âzyk dlâ govoraših porusski, Minsk].

Леванцэвіч Л., 2017, Маўленчы этыкет і культура зносін, Брэст [Levancèvič L., 2017, Maŭlènčy ètyket i kul’tura znosin, Brèst].

Літвіноўская А., Лабадзенка Г., 2016, 20 крокаў да беларускай мовы, Мінск [Litvinoŭskaâ A., Labadzenka G., 2016, 20 krokaŭ da belaruskaj movy, Minsk].

Міхневич А., 1991, Русско-белорусский разговорник, Мінск [Mihnevič A., 1991, Russko-belorusskij razgovornik, Minsk].

Мыцьк Г., 2015, По-белорусски? Пожалуйста! Па-беларуску? Калі ласка!, Мінск [Mycuk G., 2015, Po-belorusski? Požalujsta! Pa-belarusku? Kali laska!, Minsk].

Павловская Н. и др., 2012, Белорусский язык для стран СНГ, Москва [Pavlovskāâ N. i dr., 2012, Belorusskij âzyk dlâ stran SNG, Moskva].

Рамза, Т., 2010, Беларуская мова? З задавальненнем!, Мінск [Ramza, T., 2010, Belaruskāâ mova? Z zadaval’nennem!, Minsk].

Савчук Т., 1996, Речевой этикет в русских и белорусских народных сказках. Автореф. дисс. канд. филол. наук: 10.02.02; 10.02.01, Мінск [Savčuk T., 1996, Rečevoj ètyket v russkih i belorusskih narodnyh skazkah. Avtoref. diss. kand. filol. nauk: 10.02.02; 10.02.01, Minsk].

Солахаў А., 2016, Навучанне маўленчаму этыкету, Мазыр [Solahaŭ A., 2016, Navučanne maŭlènčamu ètyketu, Mazyr].

Сомин А., 2017, Белорусский язык. Самоучитель, Москва [Somin A., 2017, Belorusskij âzyk. Samoučitel’, Moskva].

Старавойтава Н., 2006, Гісторыя і сучаснасць беларускага слоўнага этыкету, “Роднае слова”, № 6, с. 39 – 42 [Staravojtava N., 2006, Gistoryâ i sučasnasc’ belaruskaga sloŭnaga ètyketu, “Rodnae slova”, № 6, s. 39 – 42].

Імпліцытны характар формул прабачэння...

- Сямешка Л., 2021, Беларуская мова для кітайскіх студэнтаў. Пачатковы ўзровень, Мінск. [Sâmeška L., 2021, *Belaruskâ mova dlâ kitajskih studêntaŭ. Pačatkovy ŭzroveň*, Minsk].
- Сямешка Л. і інш., 2017, Лексічны мінімум па беларускай мове як замежнай. Базавы ўзровень (A2), Мінск. [Sâmeška L. i inš., 2017, *Leksičny minimum pa belaruskaj move âk zamežnaj. Bazavy ŭzroveň (A2)*, Minsk].
- Сямешка Л. і інш., 2019, Тэсты па беларускай мове як замежнай. Элементарны ўзровень (A1). Агульнае валоданне. Базавы ўзровень (A2). Агульнае валоданне (з электронным дадаткам), Мінск. [Sâmeška L. i inš., 2019, *Têsty pa belaruskaj move âk zamežnaj. Èlementarny ŭzroveň (A1). Agul'nae valodanne (z èlektronnym dadatkam)*, Minsk].
- Сямешка Л. (рэд.), 1999, Гаворым па-беларуску, Мінск [Sâmeška L. (red.), 1999, *Gavorym pa-belarusku*, Minsk].
- Томчык Д., 2009, З гісторыі вывучэння этыкетных формаў зносін, “Весці Белар. дзярж. пед. ун-та імя Максіма Танка”, серыя 1: Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія, № 2, с. 67 – 71 [Tomčyk D., 2009, *Z гісторыі вывучэння этыкетных формаў зносін, “Vesci Belar. dzârž. ped. un-ta imâ Maksîma Tanka”*, serjâ 1: Pedagogika. Psihologiâ. Filalogiâ, № 2, s. 67 – 71].
- Dolník J., 2008, Egolinguistika, “Slovenská reč”, roč. 73, č. 5, s. 257 – 270.
- Pisarek L., 2002, Приветствия и прощания в белорусском языке по сравнению с русским и польским, “Akta Polono-Ruthenica”, t. 7, s. 81 – 88.
- Sokolová J., 2020, Formuly odpustenia, prepáčenia a ospravedlnenia v pragmatických súvislostiach, “Jazykovedný časopis”, roč. 71, č. 1, s. 5 – 23.